

Sigmund Aslesen
Ove Langeland

Det regionale kompetansegapet

Ungdommens utdannings- og yrkesvalg
i tre norske regioner

Sigmund Aslesen
Ove Langeland

Det regionale kompetansegapet
Ungdommens utdannings- og yrkesvalg
i tre norske regioner

© Forskningsstiftelsen Fafo 2000
ISSN 0804-5135

Innhold

Forord	5
Hovedfunn	6
1 Innledning	8
2 De tre regionene	10
2.1 Kompetansegapet og strukturelle utviklingstrekk	13
3 Ungdommens utdannings- og yrkesvalg	15
3.1 Utdanningsvalg – status, prestasjoner og kjønn	15
3.2 Utdanning – arbeid, bosted og livskvalitet	21
4 Utfordringer og politiske implikasjoner	25
4.1 Påvirke elevenes preferanser	25
4.2 Skape en levedyktig distriktspolitikk	26
5 Konklusjoner	28
Referanser	29
Vedlegg	31

Forord

Dette notatet er resultatet av et prosjekt om ungdommens utdannings- og yrkesvalg i tre norske regioner. Formålet med prosjektet har vært å få frem regionale trekk ved ungdommens preferanser knyttet til utdanning og yrke. Det er publisert tre tidligere rapporter basert på data fra de regionale undersøkelsene, den første av Berg (1998) og de to siste av Østberg (1999 og 2000).

Prosjektet er utført på oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), Regionalpolitisk avdeling, som i hovedsak har finansiert prosjektet. I tillegg har Landsorganisasjonen (LO) tilført prosjektet midler.

Notatet er skrevet i fellesskap av Sigmund Aslesen (Fafo) og Ove Langeland (NIBR), som også har vært prosjektleder. Det rettes en stor takk til Tina Østberg (Fafo) som har bidratt med kommentarer og konstruktive innspill underveis i prosjektet. Takk også til Bård Jordfald (Fafo) som har tilrettelagt dataene fra de regionale undersøkelsene og ellers bidratt med nyttige innspill.

August 2000

Sigmund Aslesen

Ove Langeland

Hovedfunn

Kompetansegapet i den regionale verkstedindustrien har sammenheng med demografiske forhold og med ungdommens ønsker om utdanning, arbeid, bosted og livskvalitet:

- Demografisk uttynning, særlig i form av avtakende ungdomskull, er en viktig forklaringsfaktor på sviktende rekruttering til fagutdanning i industrien. Dette slår ekstra hardt ut ved høykonjunktur og oppsving i arbeidsintensive deler av industrinæringen, og det forsterkes ytterligere ved et videregående opplæringstilbud som i liten grad styres av behovene i arbeidsmarkedet.
- To av tre elever der far har høy utdanning har allmennfag som førstevalg, mens bare to av fem elever blant dem med lav sosial status har allmennfag som førsteprioritet.¹
- Elever med karakterer over middels i norsk skriftlig, matematikk og engelsk, velger i langt større grad allmennfag enn elever med karakterer under middels.
- Nærmere halvparten av elevene har store utdanningsambisjoner. Det vil si at de legger stor vekt på å ta høyere utdanning senere, at linjen åpner for mange utdanningsvalg, at de er usikre på endelig valg av utdanning, at de liker teoretiske fag, at det er flinke lærere på linjen, samt at karakterene på grunnskolen betyr mye for linjevalget.
- Blant dem som har valgt allmennfaglig linje, har nærmere tre av fire elever store utdanningsambisjoner knyttet til valg av linje, mens dette gjelder for bare en av fire med yrkesfag.
- Utdanningsambisjonene varierer også med elevenes skoleprestasjoner fra ungdomsskolen og med sosial status, mens kjønn betyr lite når vi kontrollerer for disse faktorene.
- Kun et fåtall av elevene (18%) er opptatt av yrkesorientering ved valg av linje på videregående, altså om linjen de har valgt gir arbeid rett etter videregående og om den gir arbeid i eller utenfor regionen de bor i.
- En av tre elever som har valgt yrkesfag, legger betydelig vekt på yrkesorientering, mens tilsvarende andel blant elever som har valgt allmennfag er svært lav (5%).
- Foreldrene er de viktigste påvirkningsagentene med hensyn til valg av linje på videregående. Om lag halvparten av elevene fikk og fulgte deres råd.
- Elever som har valgt allmennfag og har gode skoleprestasjoner og høy sosial status, synes å være mer åpne for råd og påvirkning utenfra enn elever som har valgt yrkesfag, med dårlige skoleprestasjoner og lav sosial status.

¹ Lav sosial status er der hvor far har grunnskole som høyeste utdanning.

- Trygghet er viktig for ungdommens valg av arbeid. Nesten alle (95%) prioriterer trygghet høyt, det vil si de mener det er viktig med en trygg og varig arbeidsplass, gode arbeidskamerater, ufarlige arbeidsforhold, høy lønn og mye fritid.
- Nærmere 90 prosent mener også det er viktig at jobben inneholder utfordringer, i form av varierte arbeidsoppgaver, gode karrieremuligheter, opplæringstilbud og utviklingsmuligheter.
- Tre av fire legger stor vekt på autonomi, det vil si at jobben gir mye ansvar, store utfordringer og variert arbeidstid.
- Halvparten av elevene er positive til det å jobbe som faglært i den regionale industrien, men bare en av ti, flesteparten gutter, har vurdert å bli fagarbeider i den regionale industrien.
- Flertallet av elevene ønsker å bo utenfor regionen i ungdomsfasen, men som etablerte er det like mange som vil bo i som utenfor regionen.
- Sunnhet og aktivitet er viktige ingredienser for de unges livskvalitet. Omtrent samtlige prioriterer sunnhet høyt (93%), det vil si de mener det er viktig med flott natur, frisk luft og god helse for et godt liv. De fleste mener også det er svært viktig å holde seg i aktivitet (82%), gjennom sport og trening og diverse fritidsaktiviteter.
- En god del av elevene (62%) legger også for dagen en sterk orientering mot materielle verdier. Det vil si de vektlegger å bo i et fint hus, å ha egen bil, å ha fin båt, å ha video og TV samt penger når de blir spurt om hva det gode liv innebærer for dem.
- Elever med yrkesfag er mer opptatt av materielle verdier enn elever med allmennfag. I tillegg er gutter mer opptatt av dette enn jenter.
- En relativt stor andel elever (60%) synes det er svært viktig for det gode liv å kunne gå i teater, på kino og kafé, pub eller restaurant. Det urbane synes å tiltale jenter i større grad enn gutter.

1 Innledning

Notatet tar utgangspunkt i problemstillingen om «kompetansegapet» i den norske verkstedindustrien. I Norge er det i ferd med å bli en utbredt mangel på faglært arbeidskraft, blant annet som følge av at så få unge velger fagutdanning og heller satser på mer typiske studieforberedende fag. For verkstedindustrien, som for en stor del baserer sin virksomhet på fagutdannet arbeidskraft, er denne utviklingen alvorlig. Den fører til et gap mellom behovet for kompetanse i næringen og tilbudet av kompetanse på arbeidsmarkedet. Dette kompetansegapet forsterkes ytterligere ved at mye av den tradisjonelle verkstedindustrien er lokalisert i distriktene som er tynt befolket og har begrenset rekrutteringsgrunnlag. Kompetansegapet i verkstedindustrien er dermed langt på vei et regionalt problem.

Kompetansegapet i arbeids- og næringslivet har vært et sentralt tema i den offentlige debatten i Norge de siste årene. Debatten har engasjert politikere, representanter fra norsk næringsliv og andre som berøres av problemet i sitt daglige virke. Den har ført til økt fokusering på kompetansespørsmål blant norske arbeids- og næringslivsforskere, og den har ledet fram til ulike tiltak i offentlig eller privat regi med sikte på å tette igjen gapet. Resultatene av debatten, forskningen og tiltakene har gjort det tydelig at kompetansegapet er et sammensatt problem som det ikke finnes noe entydig svar eller enkle løsninger på.

Kompetansegap oppstår når bedrifter eller næringer ikke får innfridd sitt kompetansebehov. Med kompetansebehov menes behov for en type arbeidskraft som gir den beste løsningen på et problem eller den beste utførelse av en oppgave. Kompetansebehovet måles gjerne som den utdanning og den lengde på yrkeserfaring som er mest hensiktsmessig å ha når en person begynner i en jobb, som grunnlag for å mestre den. I bedrifter og næringer hvor det oppstår et kompetansegap, har man altså en situasjon hvor det ikke finnes tilstrekkelig tilgang på arbeidskraft med den type utdanning og/eller den type yrkeserfaring som etterspørres.

Kompetansegapet i verkstedindustrien i Norge har flere årsaker. Mye av oppmerksomheten har imidlertid vært rettet mot den forholdsvis lave oppslutningen blant unge om yrkesrettede fag, med særlig vekt på oppslutningen om mekaniske fag. Fagretning for mekaniske fag er, i likhet med en rekke andre fagretninger i det videregående opplæringssystemet, en del av lærlingordningen. Tross kombinasjonen av teori og praksis i læresituasjonen dette åpner for samt at en lærlingeplass i mange tilfelle gir gode muligheter for fast ansettelse i lærlingbedriften etter fullført fagutdanning, er det relativt få unge som velger denne type utdanning. Dette gir grunnlag for å stille følgende spørsmål:

- 1) Hvorfor er det så få unge som velger fagutdanning rettet mot den regionale industrien?
- 2) Hva er det som styrer ungdommens utdannings- og yrkesvalg?
- 3) Hvordan kan myndighetene påvirke flere unge til å velge fagutdanning tilpasset det regionale arbeidsmarkedet?

Notatet er basert på regionale undersøkelser i Harstad-regionen i Troms fylke, Ytre Søre Sunnmøre i Møre og Romsdal fylke og Kongsberg-regionen i Buskerud fylke. Felles for alle disse regionene er at det er mangel på faglært arbeidskraft i verkstedindustrien. De regionale undersøkelsene baserer seg dels på offentlig statistikk om arbeids- og næringsliv, demografiske forhold og utdanningssystem,¹ dels på en representativ spørreundersøkelse av mer enn 1700 skoleelevers preferanser vedrørende valg av utdanning og framtidig yrke.

Notatet er organisert på følgende måte: I del 2 gis en oversikt over den regionale konteksten som et strukturelt rammeverk for ungdommens preferanser for utdanning og yrke. I del 3 redegjøres det for ungdommens preferanser for utdanning, yrke, bosted og livskvalitet sett i forhold til sosial bakgrunn, skoleprestasjoner og kjønn. I del 4 beskrives enkelte hovedutfordringer knyttet til det regionale kompetansegapet, samt noen politiske implikasjoner for å møte disse utfordringene. I del 5 summeres hovedfunnene fra analysen.

¹ Den regionale statistikken er systematisert i tabellene 1.2, 1.3 og 1.4 i vedlegget.

2 De tre regionene

Harstad-regionen

Harstad-regionen ligger i Troms, det nest nordligste fylket i Norge. Regionen består av tre kommuner; Harstad, Kvæfjord og Skånland. Befolkningen i regionen, som utgjør omtrent 29 500 innbyggere, er i hovedsak bosatt i sentrumskommunen Harstad som omslutter Harstad by. Folketallet i regionen har økt fra 1989 til 1999. Folketilveksten har funnet sted i Harstad kommune, mens i de to andre kommunene har folketallet gått ned. Det forekommer lokale variasjoner i befolkningssammensetningen; andelen eldre (67 år og over) er høyere i de to utkantkommunene Kvæfjord og Skånland enn i sentrumskommunen Harstad. Samtidig er andelen barn og unge (mellom 0–17 år) noe lavere i Skånland enn i Harstad og Kvæfjord. De to utkantkommunene har i tillegg en sterk underrepresentasjon av unge kvinner (20–39 år), mens i Harstad kommune er det flere kvinner enn menn i denne aldersgruppen. Befolkningen i Harstad har ellers et utdanningsnivå som ligger noenlunde jevnt med landsgjennomsnittet (21%), mens i Kvæfjord og Skånland ligger utdanningsnivået til dels betydelig under.

Primærnæringene har tradisjonelt stått nokså sterkt i Harstad-regionen, særlig innslaget av fiske og fangst har vært stort. Disse næringene har imidlertid gjennomgått en rasjonalisering, ved blant annet forbedret teknologi som har bidratt til at produksjonsvolumet har økt eller blitt opprettholdt med redusert arbeidsinnsats. Det er den offentlige tjenesteytingen som betyr mest for sysselsettingen i Harstad-regionen. Den største andelen av sysselsatte med arbeidssted i regionen jobber i offentlig sektor. Det skyldes først og fremst at det finnes flere forsvarsforlegninger i regionen. Det har trolig også å gjøre med Nord-Norge-tilskuddet, som er en statlig overføring som skal sette kommunene i de tre nordligste fylkene i stand til å kompensere ulemper i form av avstander og sviktende private markeder ved at flere tjenester kan tilbys av det offentlige. Forsvarsforlegningene gir ellers betydelige ringvirkninger i form av handel og tjenesteyting. Nær en femtedel i regionen er sysselsatt i varehandel, hotell og restaurant. Det er høyere enn snittet på landsbasis. Industrisysselsettingen ligger derimot godt under landsgjennomsnittet (13,5%).

Det er et bredt utdanningstilbud i Harstad-regionen. I alt sju videregående skoler sørger for god dekning av grunnkursstilbudet innen videregående opplæring. Utviklingen på 1990-tallet viser en dreining mot yrkesfag blant elevene. Den har primært ført til en utvidelse av kapasiteten innen formgivingsfag og mekaniske fag. Utover de videregående skolene finnes tilbud om teknisk fagskole i sveiseteknikk, som er særlig tilpasset verkstedindustrien i regionen. Det finnes i tillegg en regional høyskole med utdanninger innen økonomi og samfunnsfag (om lag 400 studenter) og helse- og sosialfag (om lag 700 studenter).

Ytre Søre Sunnmøre

Ytre Søre Sunnmøre omfatter en øygruppe på Nordvestlandet, i Møre og Romsdal fylke. Regionen består av 5 kommuner; Ulstein, Hareid, Herøy, Sande og Vanylven. Regionen er den minste av de tre målt ved innbyggertall. I alt 26 400 er bosatt her. Det har vært en økning i folketallet i perioden fra 1989 til 1999. I Ulstein har folketilveksten vært på hele 16,6 prosent, som er den største relative økningen av alle kommunene i de tre regionene. I de mest perifere kommunene i regionen, Sande og Vanylven, har folketallet imidlertid gått ned. Innslaget av barn og unge mellom 0 og 17 år er større enn på landsbasis i alle de fem kommunene. Andelen eldre i befolkningen er forholdsvis lav i Ulstein kommune, som er sentrumskommunen, mens den er høy både i Vanylven og Sande, som er de mest utpregede utkantkommunene. Det som gjør befolkningen i Ytre Søre Sunnmøre spesiell, utover det relativt store innslaget av barn og unge, er den sterke underrepresentasjonen av unge kvinner. I fire av de fem kommunene, hvorav Ulstein er en av dem, er antallet unge kvinner mellom 80–85 per 100 unge menn, som er 10–15 prosent under snittet på landsbasis. Fruktbarhetsraten er dermed forholdsvis høy blant kvinnene i Ytre Søre Sunnmøre, ettersom andelen barn og unge overstiger snittet på landsbasis. Det er ellers lokale variasjoner i utdanningsnivået; befolkningen i Ulstein kommune har et utdanningsnivå på linje med landsgjennomsnittet, mens i de andre kommunene ligger det noe eller betydelig under.

Arbeids- og næringslivet i Ytre Søre Sunnmøre domineres av enkelte store skipsverft som gjør regionen til et utpreget industriområde. Industrien står for nærmere en tredel av den totale sysselsettingen. Til sammenlikning utgjør industrisysselsettingen på landsbasis noe i underkant av 14 prosent. Næringsstrukturen for øvrig bærer preg av at regionen ikke har noen by, og dermed ikke noe administrativt, handels- og næringsmessig sentrum. Sysselsettingen i personrettet, forretningsmessig og offentlig tjenesteyting er derfor lav, siden dette er næringer som for en stor del er konsentrert til byer og bynære områder. Derimot betyr primærnæringene, særlig fiske og fangst, forholdsvis mye for sysselsettingen i regionen, selv om sysselsettingen har sunket kraftig det siste tiåret. Den lave andelen unge kvinner har trolig sammenheng med næringsstrukturen; jobbmulighetene i regionen er først og fremst innenfor mekanisk industri som er en sterkt mannsdominert bransje, mens de er begrenset innenfor privat og offentlig tjenesteyting hvor svært mange kvinner har sitt arbeid.

Utdanningstilbudet i regionen er begrenset. Ytre Søre Sunnmøre har riktignok tre videregående skoler, som sørger for relativt god dekning av grunnkurstilbudet innen videregående opplæring. Den videregående opplæringen i Ytre Søre Sunnmøre skiller seg fra de øvrige to regionene ved at oppslutningen om yrkesfagene er større enn på allmennfagene, og ved at det har skjedd små endringer i denne fordelingen siden skoleåret 1994/1995. Det skyldes først og fremst den forholdsvis store tilslutningen til mekaniske fag sammenlignet med snittet på landsbasis, noe som trolig har sammenheng med verftsindustriens sterke stilling i regionen. Ytre Søre Sunnmøre har imidlertid ingen teknisk fagskole og heller ingen regional høyskole. Det må betegnes som en svakhet i regionens utdanningssystem, som i stor grad oppveies ved at avstanden er kort til Ålesund og Volda; begge steder med regionale høyskoler som gir muligheter for blant annet ingeniør, journalist- og lærerutdanning.

Kongsberg-regionen

Kongsberg-regionen ligger på Østlandet, i Buskerud fylke. Regionen består av fem kommuner; Nore og Uvdal, Rollag, Flesberg, Kongsberg og Øvre Eiker. Regionen er med sine 44 000 innbyggere den klart største av de tre. De mest folkerike av kommunene er Kongsberg, med kjerne i Kongsberg by, og Øvre Eiker som ligger plassert mellom Kongsberg og Drammen. Folketallet i regionen har økt siden 1989. Det har økt klart mest i Kongsberg, mens i den mest utpregede utkantkommunen Nore og Uvdal har det gått ned. I Kongsberg-regionen er andelen barn og unge gjennomgående lavere enn snittet på landsbasis. Fylkesvise fruktbarhetstall viser i den sammenheng at Buskerud helt siden begynnelsen av 1970-tallet har hatt et fruktbarhetsmønster som har ligget under landsgjennomsnittet.² Andelen eldre varierer derimot på linje med de lokale variasjonene i de to andre regionene, det vil si den er høyere i utkantkommunene enn i sentrums kommunen. I noen av kommunene er de unge kvinnene i klart undertall, hvorav Kongsberg er en av dem. Et mer markant trekk ved befolkningen i sentrums kommunen er likevel utdanningsnivået, som er høyere enn på landsbasis og langt over nivået i de andre kommunene i regionen.

Kongsberg-regionen har, i likhet med Ytre Søre Sunnmøre, et næringsmessig tyngdepunkt i industrien. Nærmere en firedel av de sysselsatte med arbeidssted i regionen jobber der. Grunnlaget for industrisysselsettingen ble lagt ved Kongsberg Våpenfabrikk. Den er nå omstrukturert til én stor og flere små og mellomstore bedrifter, hvor verkstedindustrien utgjør kjernen i miljøet. Det har vært et økende innslag av høyteknologisk industriproduksjon i regionen. Det setter store krav til tjenesteytingen rettet mot denne industrien og regionen har en høy sysselsettingsandel i forretningsmessig tjenesteyting, både i forhold til de to andre regionene og på landsbasis. At industrien på Kongsberg er såvidt sterkt kunnskapsbasert kan forklare det relativt store innslaget av høyt utdannede i kommunen, mens i likhet med Ytre Søre Sunnmøre har den lave andelen unge kvinner trolig sammenheng med det næringsmessige tyngdepunktet i industrien. Kongsberg er, i likhet med Harstad, en garnisonsby. Regionen har likevel en langt mindre andel sysselsatt offentlig sektor sammenliknet med Harstad-regionen, og forlegningene ser heller ikke ut til å ha helt den samme effekten på handel og service som i Nord.

Regionen har et bredt utdanningstilbud. Den rommer fem videregående skoler med til sammen et allsidig grunnkursstilbud innen videregående opplæring. I Kongsberg-regionen har det skjedd en kraftig forskyvning av elevmassen på videregående siden skoleåret 1994/1995, fra en hovedvekt på allmennfag til at halvparten tar yrkesfag eller allmennfag. Endringen skyldes for en stor del en utvidelse av tilbudet innen formgivingsfag. Kongsberg-regionen har i tillegg teknisk fagskole innen maskin, data, mekatronikk og elektronikk, som er spesielt rettet mot industrien og hvor fagtilbudet er utviklet i samarbeid med lokale industribedrifter. Regionen har dertil en regional høgskole med tilbud om ingeniørfag (om lag 600 studenter), statsvitenskap og økonomi og administrasjon (om lag 200 studenter).

² Møre og Romsdal og Troms fylke har til gjengjeld fruktbarhetstall som i hele perioden har ligget godt over landsgjennomsnittet (SSB Statistisk Årbok 1999)

2.1 Kompetansegapet og strukturelle utviklingstrekk

De tre regionene er svært ulike. De ligger i vidt forskjellige deler av landet, de har ulikt næringsgrunnlag, befolkningsgrunnlaget er forskjellig og utdanningstilbudet mellom dem varierer. Men enkelte strukturelle utviklingstrekk har regionene felles. De har alle opplevd konjunkturoppgangen i næringslivet de senere årene, demografisk uttynning i befolkningen og et videregående opplæringstilbud som i stor grad styres av elevenes etterspørsel. I denne delen drøfter vi disse utviklingstrekkene i lys av problemstillingen om kompetansegapet i verkstedindustrien. Vi benytter Ytre Søre Sunnmøre som eksempel, fordi det er den mest typiske industriregionen av de tre.

I løpet av perioden 1990–1998 økte antall sysselsatte i alle de tre regionene. Ytre Søre Sunnmøre er imidlertid den eneste av regionene der sysselsettingen i industrien står for størstedelen av veksten. Konjunkturoppgangen fra 1993 til 1998 kom etter en periode på flere tiår med kraftig reduksjon i industrisysselsettingen. Sysselsettingsveksten i regionen reflekterer utviklingen på landsbasis i denne perioden (Pedersen og Andersen 1999). I Ytre Søre Sunnmøre skapte den en større etterspørsel etter fagarbeidere i verftsindustrien.

I samme periode sank elevtallet i videregående opplæring i Ytre Søre Sunnmøre med hele 15 prosent. Det drastiske fallet i elevtallet skyldes utviklingen med demografisk uttynning i distriktsbefolkningen. Denne prosessen har for en stor del sammenheng med den generelle fruktbarhetsnedgangen i Norge på 1970-tallet. Nedgangen var kraftigere i bygdene enn i byene, samtidig som et sentralisert flyttemønster gjennom generasjoner har gjort at stadig flere i hver ny foreldregenerasjon vokser opp i mer sentrale strøk (Orderud og Onsager 1998). Uttynningen viser dermed til to demografiske prosesser som i kombinasjon skaper store endringer i den regionale befolkningsfordelingen. For det første avtakende ungdomskull – i de fleste regioner avtar den mer i distriktene enn i byområdene. For det andre en situasjon der barnekullene er underrepresentert i distriktsbefolkningen (Sørli 1999). I Ytre Søre Sunnmøre er det særlig prosessen med avtakende ungdomskull som gjør seg gjeldende. Den bidrar til problemer med manglende rekruttering til verftsindustrien.

Rekrutteringsproblemet forsterkes ytterligere ved at utdanningstilbudet i regionen i liten grad er tilpasset kompetansebehovet i arbeids- og næringslivet. Fagtilbudet i det norske videregående opplæringssystemet er i utgangspunktet dimensjonert ut fra tre grunnprinsipper – søkernes etterspørsel etter utdanning, arbeidsmarkedets behov for utdannet arbeidskraft og den eksisterende tilbudsstrukturen. Ideelt sett skal det være mulig å påvirke fordelingen av elever på fagretningene ut fra behovene i arbeidsmarkedet. For Ytre Søre Sunnmøre kunne dette være et viktig tiltak for å kompensere for et manglende rekrutteringsgrunnlag til verftsindustrien. Det er imidlertid det første av de tre prinsippene, søkernes etterspørsel, som veier tyngst. I Ytre Søre Sunnmøre viser det seg at elevenes prosentvise oppslutning om mekaniske fag er noenlunde den samme i skoleåret 1998/1999 som i skoleåret 1994/1995. Samtidig har det absolutte antallet elever på retningen gått ned, som følge av fallet i elevtallet.

Kompetansegapet i verftsindustrien i Ytre Søre Sunnmøre skyldes derfor ikke en fallende interesse blant unge for mekaniske fag. Andelen elever som søker seg til fagretningen er relativt konstant i det tidsrommet vi ser på. Derimot kan man hevde at interessen for fagutdanning er for liten i forhold til behovene i arbeidsmarkedet. Det kan det være mange grunner til, noen av disse berører vi i neste del om ungdommens preferanser for utdanning

og arbeid. Så langt synes det imidlertid at demografisk uttynning, særlig i form av avtaket av ungdomskull, kan være en viktig forklaringsfaktor på kompetansegapet i verkstedindustrien. Dette slår ekstra hardt ut ved høykonjunktur og oppsving i arbeidsintensive deler av industrinæringen, og det forsterkes ytterligere ved et videregående opplæringstilbud som i liten grad styres av behovene i arbeidsmarkedet.

3 Ungdommens utdannings- og yrkesvalg

Ungdommens utdannings- og yrkesvalg er i utgangspunktet basert på den enkeltes ønsker og interesser, men samtidig er det viktig å være klar over at individuelle valg treffes i en sosial og kulturell kontekst. Preferanser dannes dels ut fra forventninger, men sosiale normer kan sette grenser for hvilke ønsker som dannes og valg som treffes (Elster 1989). Spissformulert kan vi si at ungdommen antakelig både *trekkes* og *skyves* i sine utdannings- og yrkesvalg (Gambetta 1982).

For de fleste har valg av utdanning avgjørende betydning for framtidige karrieremuligheter. I denne delen skal vi undersøke ungdommens preferanser for valg av utdanning og senere yrkesvalg, nærmere bestemt hva de unge legger vekt på når de bestemmer seg for å velge yrkesfaglig eller allmennfaglig linje på videregående skole. Utdanningsvalgene analyseres ut fra hvilke holdninger og forventninger de unge har til linjevalg og vi undersøker om valgene varierer etter sosial status, skoleprestasjoner og kjønn. De unges påvirkningsagenter samt deres holdninger til framtidig arbeid, bosted og livskvalitet trekkes også inn i diskusjonen om valg av utdanning.

3.1 Utdanningsvalg – status, prestasjoner og kjønn

Sosiale utdanningsforskjeller er grundig dokumentert i en rekke nasjonale og internasjonale studier (Hansen 1986, Grøgaard 1993). Felles for studiene er at de viser klare variasjoner i skoleprestasjoner og rekruttering til videregående utdanning etter sosial bakgrunn. I Norge tyder studier av omfattende reformer i videregående skole på 1990-tallet at den sosiale seleksjonen er blitt forsterket de senere årene.³ Hvordan ser dette bildet ut i våre regionale undersøkelser? Er våre funn i tråd med de generelle tendenser?

Det finnes flere teorier som tar sikte på å forklare sosial skjevhet i rekrutteringen til ulike typer utdanning. Blant de mest kjente er Boudon (1974) som skiller mellom tre ulike hovedtyper av forklaringer eller tradisjoner på sosiale utdanningsforskjeller – «verdi»-, «kultur»- og «sosial posisjon»-teoriene. Hver av disse tradisjonene fokuserer på ulike faktorer for å forklare forskjeller i utdanning.

I *verditeorien* forklares forskjeller i utdanningsatferd med henvisning til ulike normer og verdier i ulike sosiale lag eller klasser. For ungdom fra høystatusmiljø betraktes høyere utdanning som en forutsetning for suksess i yrkeslivet, mens ungdom fra lavere sosiale lag er

³ Evalueringer av Reform94 viser at andelen elever på allmennfag med far som har lav utdanning har gått ned de siste årene, blant annet fordi reformen har ført til en dreining i retning av yrkesfag (Skjersli og Aamodt 1997, s. 274). En økende andel elever som søker seg til allmennfag har altså høyt utdannet far. Den sosiale seleksjonen er dermed blitt forsterket som følge av reformen.

mer opptatt av å komme raskere ut i jobb og begynne å tjene penger. Denne forskjellen i verdiorientering fører til at ungdom fra lavstatusmiljø ikke vil være så fokusert på ytelse innenfor skolesystemet som ungdommer fra høyere sosiale lag. Dette viser seg ved at ungdom fra lavere sosiale lag i mindre grad velger videregående utdanning enn ungdom fra høyere sosiale lag, at de velger mer yrkesorienterte linjer og at de oppnår dårligere skoleprestasjoner.

I *kulturteorien* rettes oppmerksomheten mot sosiale prestasjonsforskjeller som årsak til sosiale utdanningsforskjeller. Tanken er her at ulik sosialisering i tidlig alder gir barn ulik intellektuell ballast. Barn og ungdom fra familier med små intellektuelle ressurser vil tape i skolesystemet fordi de må tilegne seg verdier og ferdigheter som de i liten grad har lært hjemme. I denne tradisjonen framheves altså kulturgrunnlagets betydning for skoleprestasjoner.

Sosial posisjonsteorien utgjør en alternativ forklaring til verdi- og kulturforklaringen. I denne tradisjonen betraktes utdanningsvalg som rasjonelle og nyttemaksimerende handlinger, som et resultat av individuelle vurderinger av framtidige kostnader og belønninger. Boudon (1974) skiller også mellom «primære» og «sekundære» effekter av sosial bakgrunn. Primæreffekter viser til hvordan kulturelle forskjeller påvirker barns skoleprestasjoner, mens sekundæreffekter fokuserer på virkningene av sosiale forskjeller i utdanningsvalg, det vil si hvordan kostnader og belønninger ved utdanningsvalgene er forskjellige for ulike sosiale grupperinger.⁴

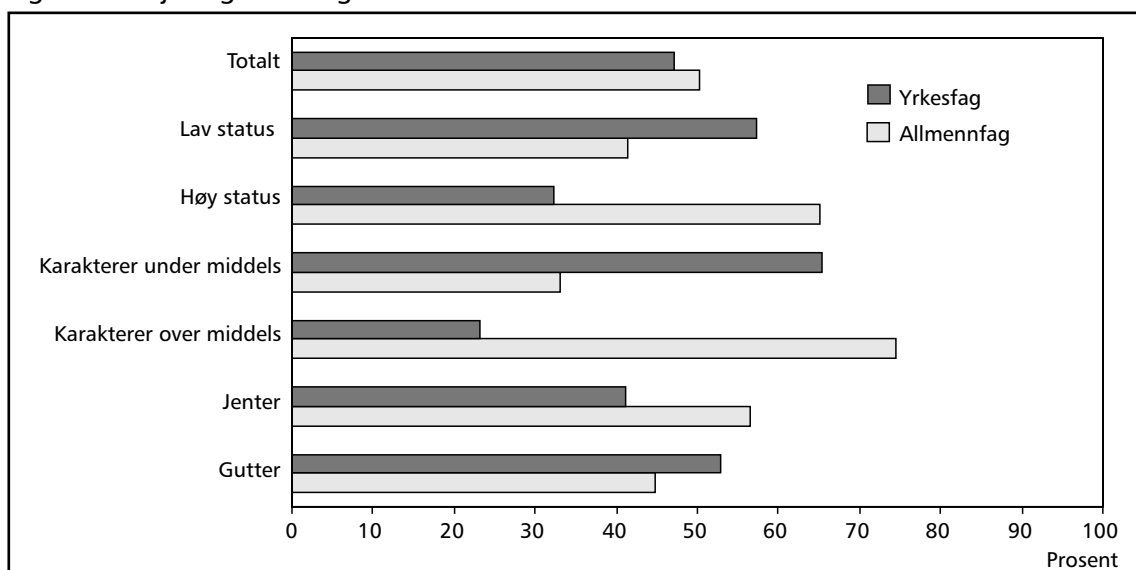
Valg av utdanning og yrke er også sterkt knyttet til kjønn. Vi har et kjønnsdelt utdanningssystem og arbeidsmarked i Norge. Gutter og jenter velger ulike fagretninger i videregående skole. Mens menn velger utdanning innen industri og teknikk, velger kvinner utdanning rettet mot helse- og omsorgsykker (Jørgensen 1997). Feministisk teori har gjort forsøk på å forklare det tradisjonelle kjønnsrollemønstret i valg av utdanning og yrke, gjennom å vektlegge hvordan kjønn er sosialt konstruert. Det vil si at hva som er «feminint» og hva som er «maskulint» er noe som utvikles og overføres gjennom sosiale relasjoner, både som uttrykk for hvordan noe «er» og som uttrykk for hvordan noe «bør» være (Brandth og Kvande 1995). I et slikt perspektiv er eksempelvis helse- og sosialsektoren sterkt kvinne-dominert fordi den er så tett forbundet med omsorg som en feminin egenskap og omsorgs-rollen som en typisk kvinneverole (Rose 1994). Det kan godt legges til, innenfor det samme perspektivet, at den typiske industriarbeideren er en mann med maskuline egenskaper som praktisk håndlag og fysisk styrke (Cockburn 1985).

⁴ *Sosial posisjonsteorien* skiller seg fra verditeorien ved at utdanningsvalg betraktes som nyttemaksimerende handlinger og ikke ses på som en type normstyrt atferd som i liten grad er gjenstand for refleksjon. I motsetning til *kulturteorien* som nærmest ensidig fokuserer på den primære effekten, åpner *sosial posisjonsteorien* for å legge vekt både på "primæreffekter" og "sekundæreffekter". Et viktig poeng med de sekundære effektene er at de trer i kraft ved hvert valg i en skolekarriere, og at de dermed hoper seg opp over tid.

Linjevalg i videregående skole

Ungdommene som deltok i de regionale spørreundersøkelsene ble spurt om hva som var deres primære ønske ved linjevalg på videregående.⁵ Svarfordelingen tyder på at utdanningsvalget er påvirket av sosial bakgrunn. To av tre elever (66%) der far har høy utdanning har allmennfag som førstevalg, mens bare to av fem (42%) elever blant dem med lav sosial status har allmennfag som førsteprioritet.⁶ Forskjellene i valg av fagretning er imidlertid enda større mellom elever etter prestasjonsnivå. Elever med karakterer over middels i norsk skriftlig, matematikk og engelsk velger i langt større grad allmennfag enn elever med karakterer under middels.⁷ De siste foretrekker i stor grad yrkesfag. Tre av fire elever (75%) med over middels karakternivå velger allmennfag, mens dette gjelder bare for hver tredje elev (33%) med karakterer under middels. Sosial bakgrunn og skoleprestasjoner henger imidlertid nært sammen og elevenes sosial status påvirker ikke bare linjevalget direkte, men formidles også indirekte gjennom elevenes skoleprestasjoner. Dette ser vi ved at mens 82 prosent av elevene med høy sosial status og gode prestasjoner velger allmennfag, så er det bare 26 prosent av elever med lav sosial status og svake prestasjoner som gjør tilsvarende valg. Allmennfag domineres altså av elever med høy sosial status og gode skoleprestasjoner, mens yrkesfag primært velges av dem med lav sosial status og svake skoleprestasjoner.

Figur 3.1 Linjevalg i videregående skole



⁵ Fordelingen av elever på allmennfag og yrkesfag i spørreundersøkelsen skiller seg noe fra den faktiske fordelingen. Se tabell 1.4 i vedlegg for faktisk fordeling, skoleåret 1998/1999, etter region.

⁶ Lav sosial status er der hvor far har grunnskole som høyeste utdanning.

⁷ Elevenes prestasjonsnivå er beregnet på grunnlag av karakterer i fagene norsk skriftlig, matematikk og engelsk. Disse er slått sammen i en karakterindeks. Prestasjonsnivå omfatter kun de av elevene som har oppgitt karakterer i alle tre fagene, det vil si 1343 av i alt 1736 elever.

Linjevalg – utdanningsambisjoner og selvrealisering

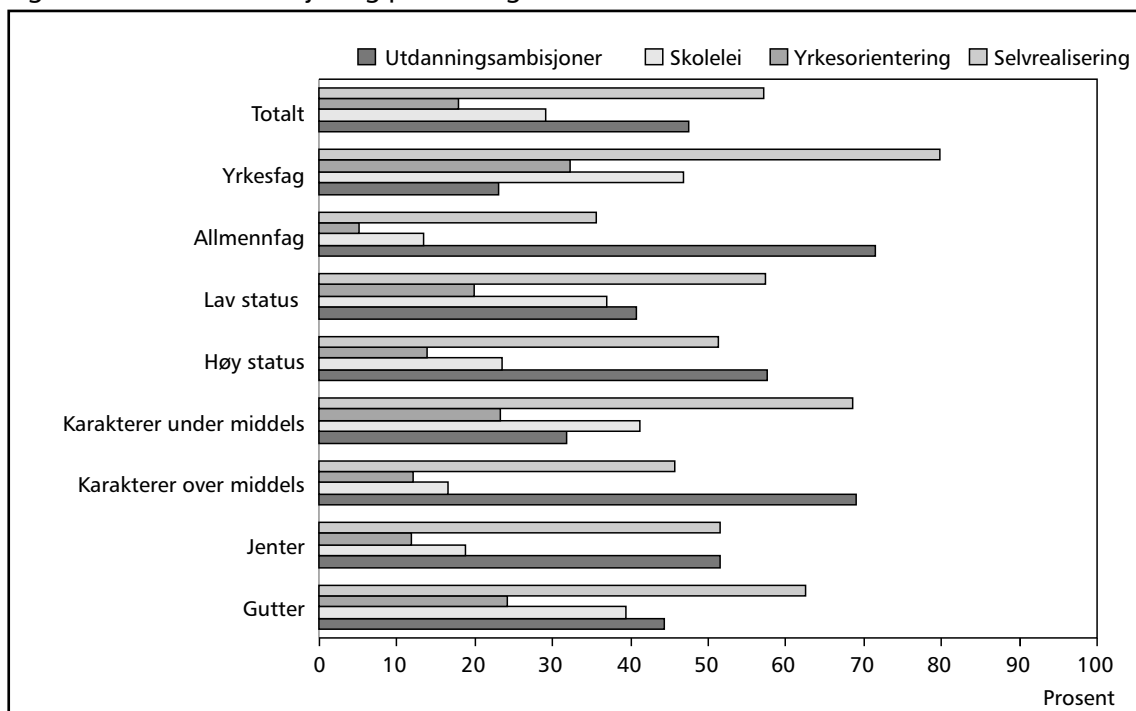
I undersøkelsen har vi også forsøkt å fange inn *motivene* for ungdommens utdanningsvalg. Elevene ble derfor stilt en rekke spørsmål om hva som var viktig for dem når de skulle velge linje på videregående. Fordi holdninger vanligvis er komplekse har vi konstruert noen samlemål (indekser) som bedre kan gripe underliggende egenskaper i elevenes motiver, noe som ofte er vanskelig å måle direkte.⁸

Vi har i alt konstruert fire samlemål som har betydning for ungdommens utdanningsvalg – *utdanningsambisjoner*, *selvrealisering*, *skolelei* og *yrkesorientering*. I diskusjonen legges hovedvekten på de to første. Det er her vi finner noe særlig variasjon etter sosial status, skoleprestasjoner og kjønn, jf figur 3.2.

Nærmere halvparten (47%) av elevene har store utdanningsambisjoner. Det vil si de legger stor vekt på å ta høyere utdanning senere, at linjen åpner for mange utdanningsvalg, at de er usikre på endelig valg av utdanning, at de liker teoretiske fag, at det er flinke lærere på linjen samt at karakterene på grunnskolen betyr mye for linjevalget. Det er særlig de som har valgt allmennfaglig linje som skårer høyt på dette samlemålet. Blant disse har nærmere tre av fire elever store utdanningsambisjoner knyttet til valg av linje, mens dette gjelder for bare en av fire med yrkesfag.

Ellers ser vi at utdanningsambisjonene varierer med elevenes skoleprestasjoner fra ungdomsskolen og med sosial status, mens kjønn betyr lite når vi kontrollerer for disse faktorene. Om lag 70 prosent av elevene med skoleprestasjoner over middels har store utdanningsambisjoner, og blant disse har et stort flertall allmennfag som førstevalg, mens vel 30 prosent

Figur 3.2 Motiver for linjevalg på videregående skole



⁸ Valg av indikatorer som inngår i samlemålene er dels et resultat av teoretiske overveielser og dels basert på en empirisk tilnærming ved hjelp av faktoranalyse. Prosedyren for konstruksjon av indekser som er valgt, er beskrevet i Petersen (1996).

av dem med karakterer under middels har tilsvarende ambisjoner. Det er også en klar økning i utdanningsambisjoner etter fars utdanning. Nærmere 60 prosent av elevene med høyt utdannet far har store utdanningsambisjoner, og 47 prosent blant elever der far har fagutdanning fra videregående, mot 40 prosent der far kun har grunnskole. Blant de sistnevnte elevene er også skoleprestasjonene jevnt over dårligere enn hos andre grupper av elever.

Elevenes utdanningsambisjoner er altså i første rekke knyttet til fagretning og skoleprestasjoner. Elever med gode skoleprestasjoner og høye utdanningsambisjoner velger i overveiende grad allmennfag i videregående skole. Det skyldes nok at allmennfag tradisjonelt blir oppfattet som den mest typiske studieforberedende retningen. Dette bekreftes i vår undersøkelse som viser at mens fire av fem elever med allmennfag linje allerede har bestemt seg for å ta mer utdanning etter videregående skole, gjelder dette bare for to av fem elever med yrkesfaglig linje. Dette til tross for at Reform94 skulle gjøre det lettere for elever som tar yrkesutdanning å skaffe seg studiekompetanse til universiteter og høyskoler.

Foruten utdanningsambisjoner har *selvrealisering* betydning for ungdommens utdanningsvalg. Nærmere 60 prosent av elevene er opptatt av selvrealisering når de velger linje på videregående skole. De som skårer høyt på denne indeksen har valgt linje ut fra egne interesser, fordi de trodde linjen var den morsomste, fordi de liker praktiske fag og fordi de ville velge litt utradisjonelt. Elever som har valgt yrkesfag skårer høyt på dette samlemålet. I denne gruppen er fire av fem elever (80%) meget opptatt av selvrealisering når de velger linje, mens dette gjelder for bare hver tredje elev (36%) med allmennfag. Vi ser altså at de som velger allmennfag skårer høyt på utdanningsambisjoner med vekt på teori og valgmuligheter til videre utdanning, mens de som velger yrkesfag er mer opptatt av praktiske sider ved utdannelsen og på å ha en morsom utdannelse som de tror er interessant. Denne svarfordelingen er intuitiv forståelig og som forventet.

Som for utdanningsambisjoner finner vi en klar sammenheng mellom skoleprestasjoner og selvrealisering. De med lavest karakterer er mest opptatt av selvrealisering. Sytti prosent av disse skårer høyt på dette samlemålet mot 45 prosent av dem med høye karakterer. Det er liten eller ingen forskjell etter sosial status, men gutter synes å være noe mer opptatt av selvrealisering enn jenter.

Det å være *skolelei* kan også ha betydning for elevenes linjevalg i videregående skole. De som skårer høyt på denne indeksen vektlegger at de er lei av skolen, vil bli ferdig med skolen fortest mulig og at de vil ha lite lekser. Dette gjelder for nær hver tredje elev totalt, men for hele tre av fire (75%) av dem som har yrkesfag som førstevalg og har svake skoleprestasjoner fra ungdomsskolen. Det betyr ikke at yrkesfag passer best for skoleleie elever med svake prestasjoner, men er snarere uttrykk for at opptakskravene ligger lavere for en del av yrkesfagene enn for allmennfagene. Ellers ser vi at en dobbelt så stor andel gutter er skolelei enn jenter (39 versus 19%).

Det er også kun et fåtall av elevene (18%) som er opptatt av at linjen de har valgt gir arbeid rett etter videregående, og at den gir arbeid i eller utenfor regionen de bor i. En av tre elever som har valgt yrkesfag legger betydelig vekt på *yrkesorientering*, mens tilsvarende andel blant elever som har valgt allmennfag er svært lav (5%). Dette illustrerer trolig at for de fleste er videregående skole bare en forberedende fase i et lengre utdanningsløp. Det bekreftes ved at en meget stor andel av elevene allerede har bestemt seg for å ta mer utdanning etter videregående (59%).

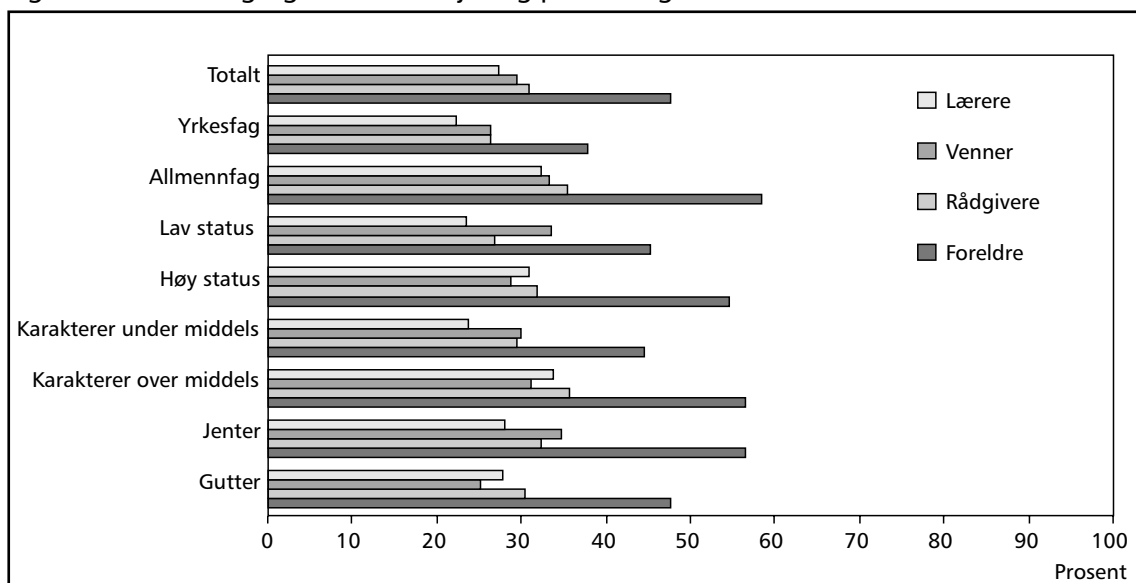
Påvirkningsagenter ved linjevalg

Elevene ble spurt om de fikk råd fra andre når de skulle velge linje på videregående, om hvem de i så fall fikk råd fra og om de fulgte rådene. Foreldrene er de viktigste påvirkningsagentene. Om lag halvparten av elevene fikk og fulgte deres råd. Rådgivere i skolen har på langt nær den samme påvirkningskraften som foreldrene. Kun 30 prosent av elevene fikk og fulgte råd fra skolerådgivere når de skulle velge linje, og nærmere halvparten fikk ikke råd fra disse i det hele tatt. Venner viser seg å være en like viktig påvirkningskilde som skolerådgivere. Nær 30 prosent fikk og fulgte råd fra vennekretsen, mens 27 prosent har fått og fulgt råd fra lærere.

Elever som velger allmennfag følger oftere råd fra sine foreldre enn elever som velger yrkesfag. Elever som har valgt allmennfag *får* også hyppigere råd fra foreldrene vedrørende valg av linje. Dette tyder på at påvirkningen hjemmefra er noe sterkere for elever som velger allmennfag. Elever som har valgt allmennfag synes også å være mer disponert for påvirkning fra venner, lærere og skolerådgivere enn tilfelle er for elever som har valgt yrkesfag. Ellers ser vi at i hvilken grad ulike påvirkningsagenter er involvert i valget av linje avhenger av skoleprestasjoner, sosial bakgrunn og kjønn. Elever med skoleprestasjoner over middels er mer tilbøyelige til å følge råd fra foreldre, lærere og delvis også rådgivere enn elever med skoleprestasjoner under middels. Elever med høyt utdannet far både mottar og følger oftere råd fra foreldrene. For elever med lavt utdannet far er venner viktigere som påvirkningsagenter enn for elever med høyt utdannet far. Jenter rådfører seg dessuten oftere enn gutter med foreldre og venner om hvilken linje de bør velge.

Elever som har valgt allmennfag og har gode skoleprestasjoner og høy sosial status, synes altså å være mer åpne for råd og påvirkning utenfra enn elever som har valgt yrkesfag, med dårlige skoleprestasjoner og lav sosial status. Dette kan bety at den første gruppen elever er noe mer usikre på hva de skal velge, eller at de er flinkere til å holde seg informert fordi de har flere valgmuligheter enn elever i den andre gruppen. Samtidig vil det normalt være knyttet et høyere ambisjonsnivå til en elev med gode karakterer og høyt utdannede foreldre. Trolig har både lærere og rådgivere, men kanskje spesielt foreldrene, et særlig behov for å påvirke

Figur 3.3 Påvirkningsagenter ved linjevalg på videregående skole



den skoleflinke eleven til å foreta det «rette» valget på videregående. Det er ellers interessant at elever med lav sosial bakgrunn benytter seg oftere av venner og deres råd enn elever med høy sosial bakgrunn. Kan hende er dette som kompensasjon for at lavt utdannede foreldre er noe mindre opptatt av å gi råd om og påvirke deres linjevalg.

3.2 Utdanning – arbeid, bosted og livskvalitet

Vår undersøkelse viser at de unge har en svak tilknytning til arbeidslivet og at forholdsvis få er opptatt av å skaffe seg en fagutdanning tilpasset det regionale arbeidsmarkedet, særlig rettet mot industrien. Det kan skyldes flere ting. En viktig forklaring kan være at en jobb i industrien ikke svarer til ungdommens forventninger om et framtidig yrke. Å være fagutdannet industriarbeider er trolig forbundet med lavere status enn mange andre praktiske og teoretiske yrker. Lav rekruttering til industrien kan også skyldes konjunkturbestemte forhold. De siste tre tiårene er industrien bygget ned i alle industriland og i dag sysselsetter norsk industri om lag 14 prosent av arbeidsstyrken. Å utdanne seg til et yrke innenfor en «solnedgangsindustri» virker lite tiltalende, særlig når jobbene i tillegg er meget usikre og svinger med konjunktorene. Endelig kan det gi et «taperstempel» for de unge å bli værende i distriktet og jobbe i den lokale industrien. Trenden er at de «flinke» flytter ut og tar høyere utdanning, «taperne» blir igjen. Rekrutteringen til den regionale industrien rammes dermed både av et «utdanningsug» og en utbredt «utferdstrang» blant de unge (Berg 1998, Østberg 1999 og 2000).

I undersøkelsen har vi forsøkt å avdekke ungdommens preferanser med hensyn til arbeid, bosted og livskvalitet for å se hvilken betydning dette kan ha for utdannings- og yrkesvalg. Vi refererer bare noen få hovedfunn her.

Figur 3.4 viser at *trygghet*, *utfordringer* og *autonomi* er viktig for ungdommens valg av arbeid.⁹ Nesten alle (95%) prioriterer trygghet høyt, det vil si de mener det er viktig med en trygg og varig arbeidsplass, gode arbeidskamerater, ufarlige arbeidsforhold, høy lønn og mye fritid. Indeksen er således både et mål på sosial, helsemessig og økonomisk trygghet. Nærmere 90 prosent mener også det er viktig at jobben inneholder varierte arbeidsoppgaver, gode karrieremuligheter, opplæringstilbud og utviklingsmuligheter. Tre av fire (75%) legger stor vekt på autonomi, det vil si at jobben gir mye ansvar, store utfordringer og variert arbeidstid. Langs disse dimensjonene er det små eller ingen forskjeller blant elevene etter status, prestasjoner og kjønn.

En forholdsvis stor andel av elevene (61%) synes også det er viktig at jobben gir muligheter til å arbeide internasjonalt. De som har gode skoleprestasjoner og har valgt allmennfag er mer opptatt av dette enn dem med svake prestasjoner og yrkesfag. Kun et fåtall (18%) av elevene legger vekt på tradisjonelle verdier ved valg av arbeid. De som skårer høyt på denne indeksen mener det er viktig at arbeidet kan defineres som et mannfolk- eller kvinnfolkyrke, at det innebærer mye fysisk arbeid og at det er samme yrket som andre i familien har. Her finner vi at gutter er mer tradisjonelt orientert enn jenter (25% versus 10%) og det samme er tilfelle for dem som har valgt yrkesfag i forhold til allmennfag (24% versus 11%). Enkelte

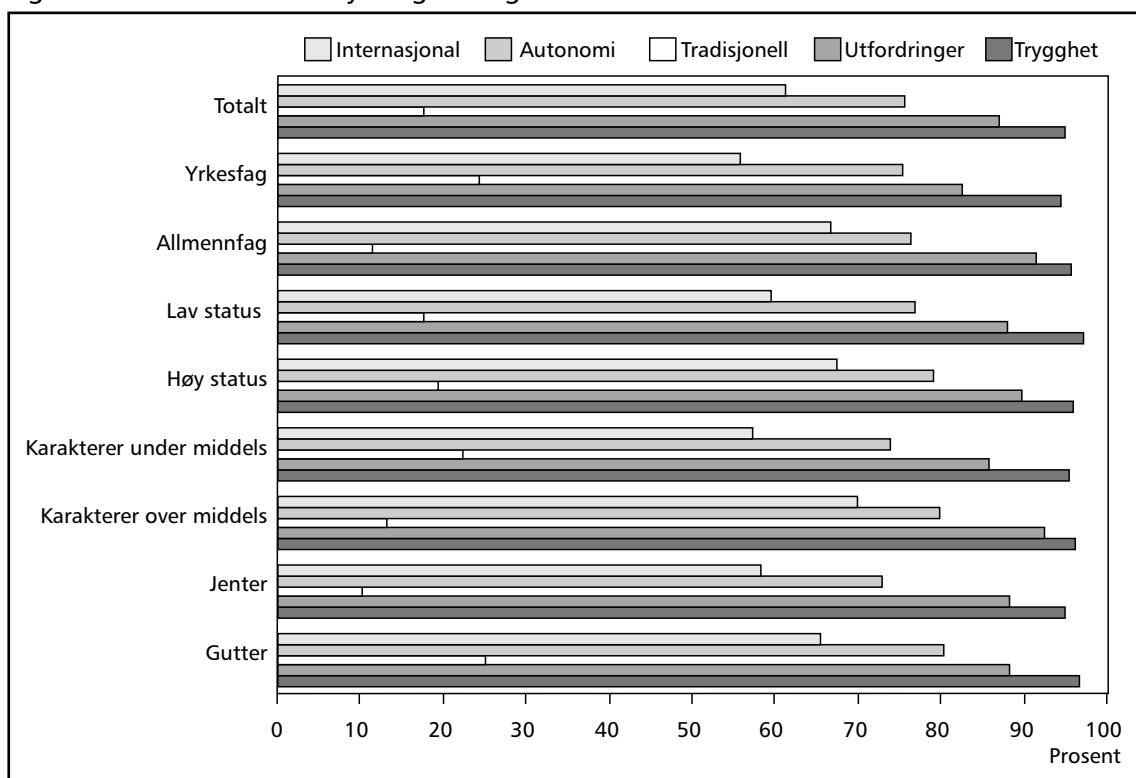
⁹ Dette er indekser basert på en rekke enkeltspørsmål og konstruert på samme måte som indeksene vi benyttet for utdanningsvalg.

av profesjonene som yrkesfagene retter seg mot passer også relativt godt med slike kriterier, som for eksempel arbeid innenfor mekanisk industri eller innenfor helse- og omsorgssektoren.

Elevene ble også spurt om hvordan de trodde det var å jobbe som faglært i den regionale industrien. Her finner vi at halvparten er positive, og at de tror jobben kan innebære både trygghet og utfordringer, det vil si nettopp forhold de er opptatt ved valg av arbeid. Allikevel er det bare en av ti, flesteparten gutter, som har vurdert å bli fagarbeider i den regionale industrien. Andelen er riktignok større dersom man legger til de som har vurdert det samme, men som ikke tar utdanning rettet inn mot den regionale industrien. Men tendensen er at den generelt positive holdningen svekkes når elevene spørres mer direkte om de selv har vurdert å jobbe i industrien. Her må vi legge til at en forholdsvis stor andel har svart «vet ikke» på de ulike spørsmålene om hvordan de tror det er å jobbe som faglært i den regionale industrien (om lag 25%). Det tyder på at elevene har begrenset kunnskap om hva det innebærer å være fagarbeider i industrien.

Elevenes ønske om bosted kan også ha sammenheng med deres utdannings- og yrkesvalg. I undersøkelsen har vi spurt de unge om hvor de kunne tenke seg å bo i en ungdomsfase etter videregående skole og hvor de kunne tenke seg å bo som voksne når de kanskje har familie og barn. Resultatene indikerer at flertallet ønsker å bo utenfor regionen i ungdomsfasen, men som etablerte er det like mange som vil bo i som utenfor regionen. Men, det er bare hver tredje som presiserer at de kunne tenke seg å bo i regionen selv etter at de er etablert med eventuell familie og barn. Det tyder på at stedstilknytningen ikke er spesielt sterk blant de unge i distriktene. Nå viser undersøkelser at det er et stort gap mellom folks faktiske flytteeatferd og deres bostedspreferanser. Men ønsket om å bo spredt, altså i distriktene,

Figur 3.4 Preferanser i tilknytning til valg av arbeid

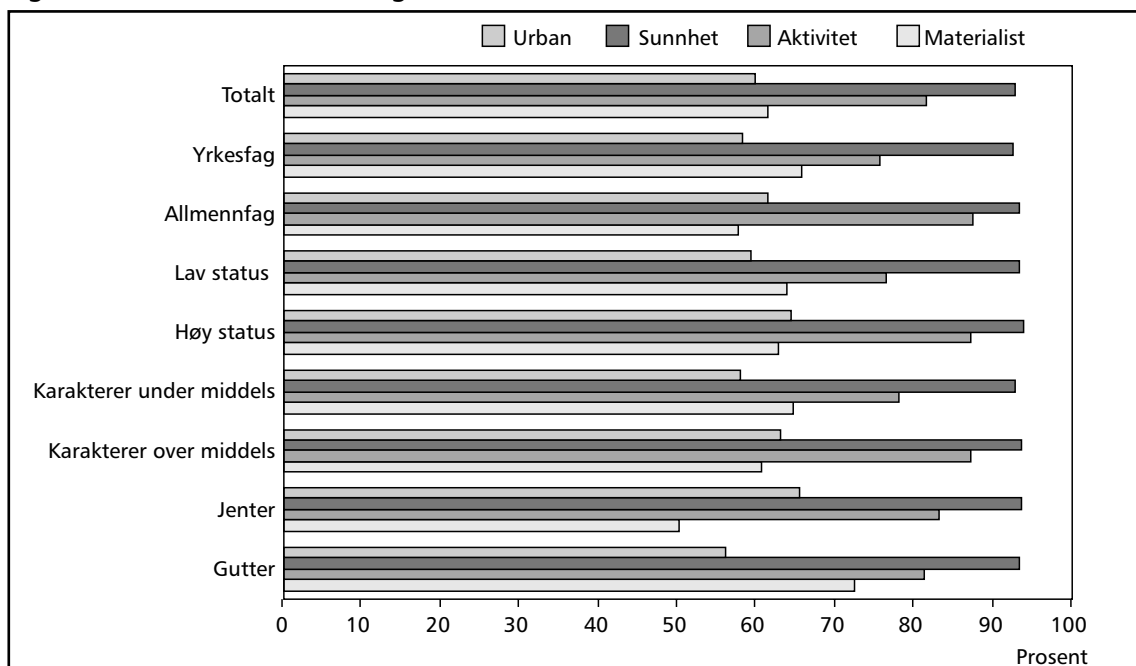


er kraftig redusert de siste tiårene. De fleste ønsker å bo i by, men da gjerne småbyen framfor storbyen (Juvkam 2000, under utgivelse). Vår undersøkelse viser ellers at det først og fremst er jentene, de som har gode karakterer og som har valgt allmennfag som vil bo utenfor regionen i ungdomsfasen. Noe av det samme mønsteret viser seg i spørsmålet om hvor de vil bo som etablerte, men her er forskjellene mellom gruppene mindre.

Valg av utdanning og arbeid henger trolig sammen med hva som gir livskvalitet for den enkelte. I undersøkelsen ble elevene spurt om hvilke forhold som var viktig for «det gode liv» for dem, her og nå. Figur 3.5 viser at *sunnhet* og *aktivitet* er viktige faktorer for de unge. Omtrent samtlige prioriterer sunnhet høyt (93%), det vil si de mener det er viktig med flott natur, frisk luft og god helse for et godt liv. De fleste mener også det er svært viktig å holde seg i aktivitet (82%), gjennom sport og trening og diverse fritidsaktiviteter. Elevene varierer ellers noe i sin tilslutning til denne indeksen. De med høy sosial status som har valgt allmennfag synes å være mer opptatt av å holde seg i aktivitet enn elever med lav sosial status som har valgt yrkesfag. Liknende funn er gjort i en større undersøkelse blant 16 år gamle elever på videregående skoler i Norge.¹⁰ Denne viser at elever på allmennfag trener regelmessig i langt større grad enn elever på yrkesfag gjør det. Det blir forklart med at barn i stor grad gjør som sine foreldre når det gjelder livsstil, og at det er en sammenheng mellom sosial bakgrunn og livsstil.

En god del av elevene (62%) legger også for dagen en sterk orientering mot materielle verdier. Det vil si de vektlegger å bo i et fint hus, å ha egen bil, å ha fin båt, å ha video og TV samt penger når de blir spurt om hva det gode liv innebærer for dem. Elever med yrkesfag er mer opptatt av dette enn elever med allmennfag. At de som velger yrkesrettede fag har en større grad av yrkesorientering kan i denne sammenheng bero på at de er mer utålmodige med å komme seg ut i arbeidslivet og tjene penger til livets opphold. Gutter legger større

Figur 3.5 Preferanser for «det gode liv»



¹⁰ Gjennomført av Hemil-senteret i Bergen.

vekt på materielle verdier enn jenter. Det kan forstås på bakgrunn av det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret i familien der mannen er hovedforsørger med ansvar for familiens materielle levestandard, mens kvinnen har hovedansvaret for omsorgen av barna og for huslige sysler.

En relativt stor andel (60%) synes dessuten det er svært viktig for det gode liv å kunne gå i teater, på kino og kafé, pub eller restaurant. Det urbane synes å tiltale jenter i større grad enn gutter. Dette underbygger våre funn om utferdstrang som noe mer utbredt blant jenter enn blant gutter. Elever med høyt utdannede fedre er tilbøyelige til å vektlegge det urbane i større grad enn de med lavt utdannede fedre. Det kan skyldes at de har en far, og ofte også en mor, som har bakgrunn fra høyere utdanningsinstitusjoner lokalisert i mer eller mindre sentrale strøk. Der kan de ha tillagt seg urbane vaner og verdier som i neste omgang har tilfalt deres barn.

Resultatene viser altså at flyttetilbøyeligheten er størst blant unge med gode skoleprestasjoner og blant jenter. Gutter og de med svakere prestasjoner er mer bofaste. Fra ulike studier vet vi at utdanning fører til flytting (Sørli 1998) og alt tyder på at den demografiske uttynningen i distriktene vil fortsette (Sørli 2000). Vi har sett at for de unge er det ikke tilstrekkelig med fin natur og frisk luft, selv om dette for så vidt vurderes som svært viktige ingredienser for et godt liv. Livskvalitet blir i tillegg forbundet med gode muligheter til å utfolde seg fysisk, med tilgjengelighet til et underholdnings- og utemiljø og med muligheter for å tjene gode penger og ha det godt materielt. Hvordan distriktene kan bli attraktive og skape en stedsidentitet (Juvkam 2000) som tiltrekker og holder på folk, samt å få unge til å velge utdanninger i samsvar med lokale arbeidsmarkedsbehov, er således de største utfordringene for utkantregionene framover.

Det er små regionale variasjoner i de unges preferanser med hensyn til utdanning, arbeid, bosted og livskvalitet. Utfordringene er derfor tilnærmet de samme i alle de tre regionene vi har undersøkt. Mangelen på regionale variasjoner er et viktig funn tatt i betraktning av at regionene har ulik næringsstruktur, befolkningsgrunnlag og utdanningstilbud. Dette kan bety at de unges forventninger og ønsker primært formes av overordnede sosiale og kulturelle normer og at lokale, strukturelle forhold ikke er så viktige for ungdommens preferanser om utdanning, arbeid og bosted. Dette er antakelig en naturlig følge av utdanningssamfunnet og generelt økt mobilitet. Kanskje er det også slik at i et lite og egalitært samfunn som det norske vil regionale variasjoner i preferanser være små.

4 utfordringer og politiske implikasjoner

Det grunnleggende spørsmålet for næringsliv og myndigheter i forhold til det regionale kompetansegapet er: Hva kan gjøres for å få til en bedre tilpasning mellom ungdommens utdannings- og yrkesvalg og regionale arbeidsmarkeder? Våre analyser og andre studier viser at det ikke finnes enkle og entydige svar på dette spørsmålet. Problemene er komplekse og løsningene må være differensierte. I denne delen diskuterer vi to utfordringer knyttet til det regionale kompetansegapet. Den ene er knyttet til mulighetene for å påvirke elevenes preferanser i retning av å velge yrkesfag. Den andre går ut på å endre de strukturelle rammebetingelsene for å sikre at disse er bedre tilpasset ungdommens preferanser knyttet til valg av utdanning, yrke og bosted. Den første utfordringen fokuserer på behovet for mer og bedre informasjon, den andre på å tilrettelegge forhold i regionen.

4.1 Påvirke elevenes preferanser

Vår undersøkelse viser at svært få unge er opptatt av at linjen de har valgt gir arbeid rett etter videregående, og at den gir arbeid i eller utenfor regionen de bor i. Videregående er for de fleste bare en forberedelse til mer utdanning. Samtidig finner vi at mange har svært begrensede kunnskaper om hvordan det er å jobbe i den regionale industrien. De fleste synes å treffe sine valg ut fra tradisjonelle mønstre hvor kjønn, sosial bakgrunn og skoleprestasjoner betyr mye. Når industrien i de tre regionene sliter med rekruttering av faglært arbeidskraft kan det ha sammenheng med disse forholdene. For industrien og myndighetene er det derfor en utfordring å få flere ungdommer til å velge yrkesfag og bidra med mer og bedre informasjon om hva det regionale arbeidsmarkedet har å tilby. Økt kunnskap om yrker, utdannings- og karriereveier kan ha betydning for ungdommens utdannings- og yrkesvalg.

For å stimulere flere elever til å velge en yrkesfaglig utdanning, er man avhengig av en velfungerende yrkes- og utdanningsveiledning. Yrkes- og utdanningsveiledningen i grunnskolen og i videregående skole hører formelt sett under rådgivningstjenesten. Denne var tenkt å fungere som arbeidsmarkedsetatens forlengede arm i skoleverket, men den er gradvis blitt tillagt andre funksjoner i tillegg. Slik det er nå skal rådgivningstjenesten på den ene side gi elevene yrkesrettet valgforberedelse, og på den annen side gi råd til elever med særlige behov og problemer. Dermed oppstår det problemer med å koordinere rådgivningstjenesten, med den følge at yrkes- og utdanningsveiledningen ikke lenger fungerer slik den opprinnelig var ment å gjøre.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet iverksetter nå et prosjekt for å styrke utdannings- og yrkesveiledningen i skoleverket. Prosjektet omfatter et utvalg ungdoms- og videregående skoler i fire fylker der en prøver å dele rådgivningstjenesten og skille utdannings- og yrkesveiledningen fra den sosialpedagogiske rådgivningen. I tillegg søker en å endre

innholdet i utdannings- og yrkesveiledningen ved å legge opp til et nærmere samarbeid mellom ulike skolenivå og mellom skole, foreldre, nærmiljø, arbeidsliv og aktuelle instanser i regionen/fylket.

Hvorvidt slike tiltak vil motivere flere elever til å velge en yrkesfaglig utdanning som er bedre tilpasset det regionale næringsliv, er vanskelig å si. Det er all grunn til å tro at prestasjoner, status og kjønn fortsatt vil ha stor betydning for de unges utdannings- og yrkesvalg. Bedre informasjon kan få flere til å velge yrkesfaglig utdanning og yrker tilpasset det regionale næringslivet, men de unge må også finne det attraktivt å arbeide og bo regionen. Hvis arbeid i industrien forbindes med lav status og stor usikkerhet og de unge ikke har sterk tilhørighet til hjemregionen, kan satsing på veiledning og rådgivning lett bli et slag i luften. Det er derfor ikke nok med mer og bedre informasjon, det er også nødvendig å skape en levedyktig distriktpolitikk.

4.2 Skape en levedyktig distriktpolitikk

Å endre strukturelle rammebetingelser slik at disse blir bedre i samsvar med ungdommens ønsker om valg av utdanning, yrke og bosted, er antakelig både viktigere og vanskeligere enn å forbedre rådgivningstjenesten. Vi finner ikke bare en utbredt utferdstrang blant de unge, men også at forholdsvis få kan tenke seg å bo i hjemregionen som etablerte med familie og barn, bare hver tredje i vår undersøkelse. Det kan tyde på at regionene oppfattes å være lite attraktive som arbeids- og bosted. En svekket stedstilknytning kan være et resultat av at bo- og flyttekarrierer i større grad utformes mens ungdommene er underveis i utdannings- og yrkesløp utenfor regionen (Juvkam 2000). Med økte valgmuligheter for arbeid og bosted, blir det derfor viktigere for regionene å framstå som attraktive for ulike utdannings- og yrkesgrupper.

På regionalt nivå planlegges større regionale bo- og arbeidsmarkeder for å opprettholde hovedtrekkene i dagens bosettingsmønster i Norge. Bedre relasjoner mellom arbeids- og næringsliv, demografi og utdanningstilbud samt å legge til rette for større enheter enn hver enkelt kommune, er viktige elementer i denne planleggingen. Målet er å skape mer samspill mellom byer, tettsteder og distrikter, både når det gjelder bosetning, infrastruktur, utdanning og arbeidsmarked.

I mange utkantregioner er industrien lokalisert i mindre lokalsamfunn som ofte har et begrenset tjeneste-, kultur- og utdanningstilbud. For å opprettholde bosetningen i disse områdene og gjøre de mer attraktive, må lokalsamfunnene antakelig knyttes sterkere til større sentre med et mer variert arbeidsmarked, bedre tjenestetilbud og et mer allsidig kultur- og utdanningstilbud. De unges bostedspreferanser og vurderinger av hva som gir livskvalitet indikerer at det nettopp er denne type sentrumsområder mange foretrekker.

For å knytte byer og distrikter bedre sammen må infrastrukturen utbedres og det kreves trolig et sterkere interkommunalt samarbeid om utdanningstilbudet. Bedre kommunikasjon er nødvendig for at folk skal kunne pendle mellom bosted, utdanningssted og arbeidssted. Det er viktig for folk som velger å bosette seg, eller fortsette å bo, i mindre lokalsamfunn, men som tar utdanning eller jobber andre steder. Det er også viktig dersom folk velger

å bo i byen, men vil arbeide i industrien i distriktene. Større regionale bo- og arbeidsmarkeder kan gjøre det lettere å opprettholde bosettingen i distriktene og det kan gi et bredere rekrutteringsgrunnlag for industrien i utkantområdene.

Et sterkere interkommunalt samarbeid kan gjøre det lettere å utvikle et samlet utdanningstilbud med større vekt på lokale fagmiljø og behov. Da kan hver enkelt videregående skole tilby et godt fagtilbud på utvalgte områder og en kan redusere konkurransen mellom skolene om å tiltrekke seg elever til fag med lav rekruttering.

En tett kopling mellom utdanningstilbud og arbeidsmarked kan imidlertid øke sårbarheten både for det regionale arbeids- og næringslivet, utdanningssystemet og elevene ved konjunktursvingninger. Sårbarheten kan reduseres ved å gjøre utdanningssystemet mer fleksibelt. Fleksibilitet kan oppnås ved å utvikle bredere og mindre spesialiserte grunnkurs innen videregående opplæring, slik at elevene kan velge mellom flere retninger i den avsluttende spesialiseringsdelen. Det kan også skje ved å åpne for kryssløp mellom fagretninger innen et utdanningsløp slik at elevene kan ombestemme seg underveis i utdanningen uten at det går utover progresjonen i utdanningen. Det finnes i tillegg alternative strategier for å redusere denne sårbarheten, ved blant annet å forbedre tilbudet innen etter- og videreutdanning og ved å legge til rette for økt arbeidsinnvandring. Et bedre tilbud innen etter- og videreutdanning kan skje ved å utvide de utdanningsmulighetene som allerede finnes for voksne og ved å gjøre tilbudene mer tilgjengelige og tilpasset den enkeltes behov. Økt arbeidsinnvandring er det allerede åpnet for gjennom at Stortinget har vedtatt en endring i utlendingsloven slik at flere kan regnes som spesialister og ved at tidsrommet for såkalt sesongarbeidskraft er utvidet. Det gjelder for industrien i distriktene å benytte seg av de mulighetene som økt arbeidsinnvandring gir. Poenget med slike alternative strategier er at de kan kompensere for noe av problemene industribedriftene opplever med å dekke behovet for kvalifisert arbeidskraft.

5 Konklusjoner

Rekrutteringsproblemer til industrien i distriktene kan betraktes som et klassisk utkantproblem. Befolkningsgrunnlaget er ofte tynt fordi ungdomskullene reduseres sterkere i distriktene enn i byområdene og fordi barnekullene er underrepresentert, i hvert fall i deler av distriktsbefolkningen. Rekrutteringsproblemene kunne kanskje avhjelpes dersom innflyttingen til utkantregionene var stor nok og innflytterne i større grad ble værende. Analyser viser imidlertid at innflyttingen er for lav og at storparten av innflytterne flytter videre etter en stund. Det er også svært få som flytter tilbake til distriktene etter utflytting (Sørli 1998).

Utdanningstilbudet er heller ikke alltid like godt tilpasset kompetansebehovet i det lokale arbeids- og næringslivet. Her er det mulig å dimensjonere tilbudet mer i samsvar med etterspørselen i arbeidsmarkedet, men ved store konjunkturelle svingninger vil det alltid være vanskelig å matche tilbud og etterspørsel. Bedre rådgivning og yrkesveiledning kan også bidra til å øke interessen for yrkesfaglig utdanning og arbeid i industrien. Men for at flere skal velge en slik karriereutvikling må arbeidsplassene være interessante og bostedene attraktive. Som det er nå, synes verken industrien eller distriktene å kunne leve opp til slike forventninger.

De unges preferanser med hensyn til utdannings- og yrkesvalg, arbeidsplass og bosted lover heller ikke godt for distriktene. Stadig flere ønsker å bo mer sentralt, også etter at de er etablert med familie og barn. Svært få ønsker å bli fagarbeider i den regionale industrien og en meget liten andel velger en utdanning for dette formålet. Yrkesfag velges i hovedsak av elever med lav sosial status og svake skoleprestasjoner. Disse blir i større grad værende igjen i distriktet, mens skoleflinke elever med høy sosial status flytter ut og tar høyere utdanning. Dette betyr at distriktene tappes for viktige ressurser. Rekrutteringsgrunnlaget til den regionale industrien svekkes dermed både av et «utdanningssug» og en utbredt «utferdstrang» blant de unge. Dette skyldes i vesentlig grad elevenes valg av studieretning på videregående, som synes å legge en del premisser både for framtidig utdanning, yrkeskarriere og bosted.

Referanser

- Berg, L. (1998) *Utdanningssuget. Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik*. Fafo-rapport 258. Oslo: Fafo
- Boudon, R. (1974) *Education, opportunity and social equality*. New York, US
- Brandth, B. og E. Kvande (1995) «Maskulinitet og barneomsorg.» *Kvinneforskning*, 1
- Cockburn, C. (1985) *Machinery of dominance*. London: Pluto Press Ltd.
- Elster, J. (1989) *The Cement of Society: A Study of Social Order*. Cambridge: Cambridge University Press
- Gambetta, D. (1982) *Were they pushed or did they Jump?* Cambridge: Cambridge University Press
- Grøgaard, J. (1993) «Hvorfor har sosial bakgrunn så stor betydning?» *Samfunnsspeilet*, 1/93, Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Hansen, M.N. (1986) «Sosiale utdanningsforskjeller. Hvordan er de blitt forklart – hvordan bør de forklares?» *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 27
- Jørgensen, T., red. (1997) *Utdanning i Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Juvkam, D. (2000) *Stedsidentitet og demografisk utvikling*. Prosjektrapport. Oslo: Norsk Institutt for By- og Regionsforskning (NIBR)
- Orderud, G.I. og K. Onsager (1998) *Flytting – mønstre og årsaker. En kunnskapsoversikt*. Prosjektrapport 1998:6. Oslo: Norsk Institutt for By- og Regionsforskning (NIBR)
- Pedersen, P. og M. Andersen (1999) *Når mange banker på, men få kommer inn*. Tromsø: NORUT Samfunnsforskning, SF 1/99
- Petersen, T. (1996) *Some Simple Procedures for Estimating Regression Models with Multiple Indicators of Latent Constructs*. Upublisert notat. Berkeley: University of California
- Rose, H. (1994) *Love, power and knowledge*. UK: Polity Press Ltd.
- Sørli, K. (1998) «Bosetting, sysselsetting og flytting i livsløpsperspektiv.» *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 15/98. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Sørli, K. (2000) *Flytting og utdanning for kvinner og for menn belyst i livsløps- og kohortsperspektiv*. Upublisert notat. Oslo: NIBR
- Sørli, K. (1999) *Bosetting og flytting i Tromsø og Harstad*. Prosjektrapport 1999:12. Oslo: NIBR

- Østberg, T. (1999) *Utdanningsambisjoner og utfordrstrang. Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra verkstedindustrien i Harstad-regionen*. Fafo-rapport 265. Oslo: Fafo
- Østberg, T. (2000) *Mobil og omskiftelig. Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra industrien i Kongsberg-regionen*. Fafo-rapport 326. Oslo: Fafo

Vedlegg

Datagrunnlaget

De tre regionale spørreundersøkelsene omfatter i utgangspunktet tre forskjellige grupper av elever; elever i avgangsklassene fra ungdomsskolen, elever i videregående kurs 1 på yrkesfaglige linjer og elever i videregående kurs 2 på allmennfaglige linjer. I notatet opererer vi kun med en samlet hovedgruppe for alle elevene. Dette til tross for at elevene kan sies å være i forskjellige faser av en valgprosess. Men også elevene fra avgangsklassene i ungdomsskolen ble intervjuet på et tidspunkt hvor de allerede hadde foretatt sitt valg av linje på videregående.

Utvalget av elever omfatter alle elever i avgangsklassene i de tre regionene, samt alle elever i videregående kurs 1 på yrkesfaglige linjer og elever i videregående kurs 2 på allmennfaglige linjer. Det totale elevutvalget er på 1736 elever. Av disse utgjør elevene fra ungdomsskolen en klar majoritet (63%), mens de to andre gruppene står for henholdsvis 18% og 19% hver. Svarprosenten er generelt høy hos gruppen av elever fra avgangsklassene på ungdomsskolen, mens den er noe mer varierende for de to andre gruppene. Det medfører at svarprosenten for alle elever totalt sett ligger noe lavere enn for gruppen av elever fra avgangsklassene på ungdomsskolen. Vi antar imidlertid at svarene er noenlunde representative for ungdom i de tre regionene. Vi kan neppe generalisere funnene til å gjelde ungdom i hele Norge selv om det er små regionale forskjeller i ungdommens preferanser i vår undersøkelse. For å komme fram til mer allmenngyldige resultater måtte undersøkelsen omfatte flere regioner med tilstrekkelig store variasjoner.

Tabell 1.1 Utvalget av elever på regionalt nivå

	Harstad-regionen	Ytre Søre Sunnmøre	Kongsberg-regionen	Sum
Grunnskole	308	334	438	1080
Videregående skole	77	247	332	656
Sum	385	581	770	1736

Spørreskjemaene som er benyttet i de tre regionale undersøkelsene er med få unntak identiske. Dette ble gjort for ved en senere anledning å kunne sammenligne besvarelser på tvers av regionene. Spørreskjemaene er bygget opp omkring enkelte hovedspørsmål vedrørende valg av utdanning og yrke. På disse spørsmålene ble elevene forelagt en rekke svaralternativer som de skulle vurdere betydningen av, gjennom skalering. Elevene har fylt ut skjemaene i skoletiden. De ble gjennomført på vårparten, det vil si i en periode da elevene nettopp hadde foretatt valg av videre utdanning. Svarskjemaene ble videresendt til Opinion. Der ble dataene tilrettelagt i datafil, som deretter ble oversendt Fafo. I forbindelse med analysen i dette notatet ble dataene fra de regionale undersøkelsene slått sammen til én datafil.

Den regionale statistikken er hovedsakelig innhentet fra tre kilder. 1) Statistisk sentralbyrå fører årlig statistikk over en rekke forhold knyttet til befolkningsutvikling i norske kommuner. Vår beskrivelse av den demografiske utviklingen i de tre regionene baserer seg på denne statistikken, som for øvrig finnes tilgjengelig på Statistisk sentralbyrås hjemmesider. 2) Statistisk sentralbyrå utarbeider statistikk på utviklingen i arbeidsmarkedet, som blant annet gir informasjon om sysselsetting etter næring for den enkelte kommune. Vår beskrivelse av sysselsettingsutviklingen for hver av regionene baserer seg på denne statistikken. 3) Fylkeskommunene fører årlig elevstatistikk som viser kapasitet, elev- og søkermasse for alle tilbud innenfor den videregående opplæringen. Den føres på basis av inntakssystemet innad i fylkene. Til vår beskrivelse av det regionale utdanningstilbudet har vi benyttet denne elevstatistikken.

Regional statistikk

Tabell 1.2 Regionale demografiske forhold

	Folketall	Unge kvinner per 100 unge menn	Barn og unge (0-17)	Eldre (67+)	Utdanningsnivå
Norge	4445329	96	23,4	13,9	21,0
Harstad-regionen	29488				
Harstad	23034	101	24,5	12,6	20,4
Kvæfjord	3314	87	24,8	14,7	15,3
Skånland	3140	95	22,0	16,1	14,5
Ytre Søre Sunnmøre	26326				
Hareid	4731	95	26,3	13,8	16,9
Ulstein	6537	85	26,4	10,6	21,4
Herøy	8359	89	25,4	13,9	13,4
Sande	3092	85	23,8	16,4	12,9
Vanylven	3607	82	23,7	16,7	12,0
Kongsberg-regionen	43881				
Nore og Uvdal	2808	95	22,8	19,5	11,6
Rollag	1491	108	21,3	19,0	14,4
Flesberg	2500	89	22,5	15,9	13,9
Kongsberg	22104	81	21,5	13,8	25,4
Øvre Eiker	14978	98	23,0	15,1	14,7

Tabell 1.3 Regional sysselsetting i offentlig og privat sektor

	1990	1993	1998
Kongsberg-regionen			
0. Uoppgitt næring	3,7	3,7	2,0
1. Jordbruk, skogbruk, fiske	5,1	4,4	3,8
2. Industri og bergverk	26,8	25,6	23,3
4. Kraft- og vann	2,1	1,8	1,2
5. Bygg og anlegg	7,3	5,5	6,4
6. Varehandel, hotell og restaurant	15,0	14,2	15,1
7. Transport, lagring, post og tele	5,6	5,4	3,9
8. Forretningsmessig tjenesteyting	4,6	5,3	13,2
9. Offentlig, sosial, privat tjenesteyting	29,7	34,0	31,1
Sum	17482	17790	19642
Ytre Søre Sunnmøre			
0. Uoppgitt næring	3,7	2,6	1,7
1. Jordbruk, skogbruk, fiske	18,1	16,3	11,5
2. Industri og bergverk	28,2	27,2	32,6
4. Kraft- og vann	0,8	0,9	1,1
5. Bygg og anlegg	6,2	6,4	5,8
6. Varehandel, hotell og restaurant	10,3	10,9	11,8
7. Transport, lagring, post og tele	8,7	7,0	7,5
8. Forretningsmessig tjenesteyting	3,2	2,8	3,8
9. Offentlig, sosial, privat tjenesteyting	21,0	26,0	24,2
Sum	10019	10050	11510
Harstad-regionen			
0. Uoppgitt næring	2,1	2,4	1,8
1. Jordbruk, skogbruk, fiske	4,8	4,5	4,2
2. Industri og bergverk	10,9	9,7	10,2
4. Kraft- og vann	0,9	0,8	0,7
5. Bygg og anlegg	7,2	5,8	7,5
6. Varehandel, hotell og restaurant	17,8	16,8	19,2
7. Transport, lagring, post og tele	8,3	7,6	7,3
8. Forretningsmessig tjenesteyting	5,9	9,5	7,3
9. Offentlig, sosial, privat tjenesteyting	42,1	42,9	41,9
Sum	11828	11936	12739

Tabell 1.4 Regional fordeling av elever på grunnkurs innen videregående opplæring

	Kongsberg-regionen	Ytre Søre Sunnmøre	Harstad-regionen	Norge
Skoleåret 1998/1999				
Allmenne, øk./adm. fag	46,7	38,5	42,8	42,2
Musikk, dans, drama	0,0	0,0	5,2	2,5
Idrettsfag	4,2	8,1	4,6	3,7
Helse- og sosialfag	10,1	12,2	10,7	11,9
Naturbruk	0,0	1,5	3,3	2,4
Formgivingsfag	13,6	7,2	6,3	8,8
Hotell- og næringsmiddelfag	4,7	8,4	5,9	5,2
Byggfag	4,2	0,0	4,0	4,4
Tekniske byggfag	0,0	3,6	1,9	1,4
Elektrofag	7,2	6,6	5,5	6,4
Mekaniske fag	9,3	14,0	9,8	9,6
Kjemi- og prosessfag	0,0	0,0	0,0	0,8
Trearbidsfag	0,0	0,0	0,0	0,8
Sum Allmennfag	50,9	46,6	52,6	48,4
Sum Yrkesfag	49,1	53,4	47,4	51,6
Skoleåret 1994/1995				
Allmenne, øk./adm. fag	58,4	39,8	50,0	45,7
Musikk, dans, drama	0,0	0,0	4,6	1,9
Idrettsfag	4,6	6,3	5,3	3,2
Helse- og sosialfag	6,9	16,3	11,5	12,8
Naturbruk	0,0	2,0	5,7	2,8
Formgivingsfag	2,1	6,7	0,8	6,4
Hotell- og næringsmiddelfag	4,6	5,4	5,0	5,7
Byggfag	5,7	0,0	3,6	3,0
Tekniske byggfag	0,0	2,7	1,5	1,3
Elektrofag	7,8	3,1	5,7	6,0
Mekaniske fag	9,8	15,0	6,3	9,6
Kjemi- og prosessfag	0,0	0,0	0,0	0,6
Trearbidsfag	0,0	2,7	0,0	0,9
Sum Allmennfag	63,0	46,1	59,9	50,8
Sum Yrkesfag	37,0	53,9	40,1	49,2

Det regionale kompetansegapet

Notatet tar utgangspunkt i problemstillingen om «kompetansegapet» i den norske verkstedindustrien. I Norge er det i ferd med å bli en utbredt mangel på faglært arbeidskraft, blant annet som følge av at så få unge velger fagutdanning og heller satser på mer typiske studieforberedende fag. For verkstedindustrien, som for en stor del baserer sin virksomhet på fagutdannet arbeidskraft, er denne utviklingen alvorlig. Den fører til et gap mellom behovet for kompetanse i næringen og tilbudet av kompetanse på arbeidsmarkedet. Dette kompetansegapet forsterkes ytterligere ved at mye av den tradisjonelle verkstedindustrien er lokalisert i distriktene som er tynt befolket og har begrenset rekrutteringsgrunnlag. Kompetansegapet i verkstedindustrien er dermed langt på vei et regionalt problem.

I notatet reises spørsmål om hvorfor det er så få unge som velger fagutdanning rettet mot den regionale industrien, om hva det er som styrer ungdommens utdannings- og yrkesvalg, og om hva myndighetene kan gjøre for å påvirke flere unge til å velge fagutdanning tilpasset det regionale arbeidsmarkedet. Spørsmålene søkes besvart gjennom en undersøkelse i tre norske regioner som har til felles at det er mangel på faglært arbeidskraft i verkstedindustrien. De regionale undersøkelsene baserer seg dels på offentlig statistikk om arbeids- og næringsliv, demografiske forhold og utdanningssystem, dels på en representativ spørreundersøkelse av mer enn 1700 skoleelevers preferanser vedrørende valg av utdanning og framtidig yrke.

